

İslamofobinin Ekonomik Kökenleri ve ABD Dış Politikasının Küreselleştirici Rolü

Economic Roots of Islamophobia and Globalizing Role of the US Foreign Policy

Derleme Makalesi / Review Article

**Sorumlu yazar/
Corresponding author:**
Fatma Sariaslan

ORCID: 0000-0002-
9295-6477

Geliş tarihi/Received:
21.06.2021

**Son revizyon teslimi/
Last revision received:**
10.07.2021

Kabul tarihi/Accepted:
14.07.2021

Yayın tarihi/Published:
19.07.2021

Atıf/Citation: Sariaslan, F. (2021). İslamofobinin ekonomik kökenleri ve ABD dış politikasının küreselleştirici rolü. *İletişim ve Diplomasi*, 5, 81-104

Fatma SARIASLAN¹

ÖZ

İslamofobi en genel anlamıyla İslam dinine ve bu dine mensup olan Müslüman bireylere yönelik rasyonel olmayan korku ve nefret olarak nitelendirilmektedir. İslamofobi kavramının tanımlanması meselesinde en fazla öne çıkan konular İslamofobinin ırkçılıkla ve antisemitizmle olan benzerlikleri veya farklılıkları hususundadır. İslamofobiyi bir dini topluluğu hedef alan ayrımcılığı içeren ırkçılığın yeni bir biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Batı toplumlarındaki İslam ve Müslüman karşıtlığının kültürel bir ırkçılık formu olarak tezahür etmekle birlikte, ekonomik temellerinin de dikkate alınmasının İslamofobinin hem tanımlanmasında ve hem de nasıl bir olgu olduğunun anlaşılması noktasında önemli olduğu düşünülmektedir. Bu itibarla çalışmada; İslamofobinin ekonomik kökenleri ABD ve Avrupa'daki İslamofobi arasındaki farklılıklara yer verilerek incelenmektedir. Çalışmada literatür taraması yapılarak, güncel yönelimler ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Çalışmada ayrıca, ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında "terörle savaş" retoriği ile birlikte uygulamaya koyduğu dış politikanın İslamofobi olgusunu uluslararası düzlemde yaygınlaştırıcı ve küreselleştirici rolü tartışılmaktadır. Avrupa İslamofobisi bağlamında ekonomik dinamiklerin etkisinin öne çıktığı, ABD İslamofobisi içinse daha ziyade siyasal düzlemde konumlanarak, uluslararası sistemdeki mevcut hegemon gücün sürdürme kaygısının belirleyici olduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, kültürel ırkçılık, Avrupa'da İslamofobi, ekonomi, Amerika'da İslamofobi

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa, Türkiye, fatma.sariaslan@btu.edu.tr

ABSTRACT

Islamophobia, in its broadest sense, is defined as irrational fear and hatred of the religion of Islam and Muslim people. The most prominent issues as to the definition of the concept of Islamophobia are about its similarities to or differences from the concepts of racism and anti-Semitism. Islamophobia can be defined as a new form of racism that includes discrimination against a religious community. Although Islamophobia manifests itself in Western societies as a form of cultural racism, it is thought that considering its economic roots is critical in both defining Islamophobia and understanding what kind of phenomenon it is. In this respect, the study investigates the economic origins of Islamophobia by focusing on the differences between Islamophobia in the USA and Europe. The study attempts to present a current affairs by conducting a literature review. The study also discusses whether the United States' foreign policy based on the "war on terror" rhetoric pursued in the aftermath of the September 11 attacks served to internationalize and globalize the phenomenon of Islamophobia. It is argued that in the context of European Islamophobia, the impact of economic dynamics is more prominent, while the US Islamophobia is positioned more on the political base, and the concern for maintaining existing hegemonic power in the international system is decisive.

Keywords: Islamophobia, cultural racism, Islamophobia in Europe, economy, Islamophobia in the USA

EXTENDED ABSTRACT

Islamophobia is generally defined as irrational fear and hatred towards Islam and Muslims. Two of the most controversial issues regarding the definition of Islamophobia are Islamophobia's relation to racism and anti-Semitism. A definition of Islamophobia related to racism draws attention to the fact that Islamophobia targets the indicators related to Islam and the elements related to the identity of Muslims. Firstly, although in an Islamophobic approach, the distinguishing feature of Muslims is not seen as biological or somatic, this does not prevent Islamophobia from being considered a manifestation of racism. Therefore, it is clear that Islamophobia interacts with racism. Secondly, it is a definition problem arising from the similarities between Islamophobia and anti-Semitism. The link between the hate languages adopted towards individuals belonging to Islam and Jewish religions has an important place in the literature. In this context, it is observed that definitions such as "Islamophobia is the new anti-Semitism" or "Muslims are the new Jews" are becoming widespread. This relatively new rhetoric claims that today's Muslims have replaced the Jews as a religious group that the western world has marginalized with racist discrimination. According to this idea, similar to the western perception of the

Jews in the period between the two world wars, especially in the 1930s, Muslims are regarded as the number one threat source and therefore the “main enemy” today. It is more appropriate to establish that the similarity established between anti-Semitism and Islamophobia is essentially related to the economic-political dynamics of Islamophobia rather than a theological and cultural basis of marginalization. What makes the proposition that Islamophobia is the new anti-Semitism so striking is, in fact, the growing perception of Muslim immigrants as new rivals in the socio-economic context for individuals from the Western world. This kind of perception, similar to the fact that Jews were held responsible for the weight of the economic bill of the depression in the years following the Great Depression of 1929, is prevalent today, especially after the 2008 global financial crisis, when immigrants and various non-Christian groups, particularly Muslims began to be blamed for unemployment and socio-economic tension, and Muslim immigrants have become a “scapegoat” for the Western world. The fact that far-right parties in Europe exploit certain sociological and economic problem areas by associating the problems caused by neoliberal policies and the modernization process in the context of global capitalism with the refugee influx to Europe, of course, emerges as an important dynamic at this point. The emergence and development of Islamophobia from the European perspective, of course, has a significant impact on the fact that Muslims, who immigrated to European countries many years ago, are seen as an actor in the public sphere, which is considered essential for Europe’s employment policies. However, it can be said that the conflict over economic resources, especially intensified by neo-liberal economic policies, feeds the Islamophobic rhetoric and ideology in Europe. In Europe, there is a kind of Islamophobia rhetoric triggered by economic concerns, and this rhetoric finds its reflection in the political arena. For Europe, political rhetoric constructed on an anti-Islamic political stance or anti-Muslim (immigrant) stance is merely a tool used by European politicians to gain power or maintain their current political power. The European Enlightenment and the rise of liberal democracy exacerbated the discrimination and isolation of European Jews only after World War II. Europe was able to prevent it until World War II, and the process resulted in a genocide. Perhaps the most important question is how successful Western civilization can now be in preventing hostility and discrimination against Western Muslims. While Western civilization, which sees itself as the spokesperson of universal values such as democracy, human rights, tolerance, justice, equality and freedom, has not been able to achieve this even in the geographies under its sovereignty, Islamophobia has emerged in a much more rigid way, and anti-Islam and anti-Muslim policies have been implemented brutally and inhumanely. For the US, the 1973 oil crisis served as an economic justification of the orientalist and stereotyped Muslim image. The 1979 Iranian Revolution, the end of the Cold War and the events of September 11 were important breaking points in the establishment of the West’s anti-Islam policies. The article firstly deals with the definition of the concept of Islamophobia

and discusses its historical background. The study then investigates the political and economic origins of Islamophobia by highlighting the differences between Europe and the United States of America. Finally, it discusses whether the United States of America's "war on terror" foreign policy rhetoric in the aftermath of September 11 affected Islamophobia, which has become increasingly globalized not only in the West but also in China and India, and whether anti-Islamism in these countries can be evaluated along the axis of Islamophobia.

Giriş

İslamofobi, İslam'a ve Müslümanlara yönelik irrasyonel korku ve nefret anlamına gelmektedir. Günümüzde yoğun bir biçimde İslam ve Müslüman karşıtlığı olarak tebarüz eden İslamofobinin ırkçılıkla ve antisemitizmle olan ilişkisi literatürde önemli bir yer tutmaktadır. İslamofobinin, ırkçılığın bir türü olarak nitelendirilmesi, İslam dinine dair göstergelerin ve bu dine mensup bireyler olarak bizzat Müslümanların kimliklerinin şiddet ve nefrete maruz kalmalarına işaret etmektedir. İslamofobinin antisemitizmle olan ilişkisi ise Müslümanlara ve Yahudilere yönelik benimsenen nefret dilleri arasındaki benzerlik üzerinden kurulmaktadır. Bu bağlamda ekonomik kaygının, ötekini dışlayan ve nefret söylemini besleyen temel bir unsur olduğu noktasından hareketle, Avrupa'da Büyük Bunalımın ardından, iki dünya savaşı arasındaki dönemde giderek yükselen Yahudi karşıtlığının ekonomik dinamikleri ile günümüzde küresel kapitalist sistemde yaşanan ekonomik krizlerin Avrupa'daki yansımalarının İslam karşıtlığı biçiminde zuhur etmesi, bu iki olgu arasındaki benzerliğin çıkış kaynağı olarak görülmektedir. Avrupa'da İslamofobinin giderek yaygınlaşmasında ve derinleşmesinde önemli rol oynayan ekonomik dinamiklerinin yanı sıra, ABD'nin 11 Eylül olayları sonrasında izlediği İslamofobik dış politikasının Avrupa'daki İslamofobik söylem ve ideolojileri beslediği de bilinmektedir. Nitekim Avrupa'da, özellikle Müslüman göçmenler üzerinden geliştirilen dışlayıcı ve ayrımcı söylemi besleyen faktör, ABD'nin 11 Eylül sonrasında başlattığı 'teröre karşı savaşının' sonucu olarak Avrupa'ya akın eden Orta Doğu göçmenlerdir. Ayrıca 11 Eylül saldırıları sonrasında Avrupa'nın muhtelif kentlerinde yaşanan terör saldırılarından kendilerini Müslüman olarak tanımlayanların mesul olması, bu türden bir dışlayıcı söylemi kültürel ve ekonomik boyuttan ziyade güvenlik boyutuna taşımıştır. Bu durum genel kabul gören bir kanaat olmakla birlikte Avrupa İslamofobisinin bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, Avrupa'daki İslamofobinin günümüzde giderek derinleşmesinde, güvenlik boyutundan ziyade sosyo-ekonomik dinamiklerin belirleyici olduğu vurgulanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda; çalışmada öncelikle İslamofobi kavramının tanımlanması hususuna değinilecek, sonrasında tarihi arka planı ele alınacaktır. Ardından modern dönemde İslamofobinin ekonomi-politik kökenleri, Avrupa ve ABD üzerinden, farklılıkları ortaya konularak incelenecektir. Son olarak ABD tarafından 11 Eylül olayları sonrasında uygulamaya konulan dış politikanın, İslamofobi olgusunu ulus-

lararası düzlemde yaygınlaştırıcı ve küreselleştirici rolü tartışılacaktır. Bu bağlamda Batı'nın yanı sıra Çin ve Hindistan'da Müslümanlara yönelik giderek artan şiddet ve ayrımcı birtakım iç politika uygulamalarının, İslamofobi ekseninde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hususu ele alınacaktır.

İslamofobinin Tanımlanması Meselesi

İslam dinine ve Müslümanlara karşı duyulan irrasyonel korku ve nefret olarak (Stevenson, 2010, s. 926) tanımlanan İslamofobi, Müslümanların özgürlüklerini ve insanî haklarını ihlâl eden ve ayrımcılığa, ön yargılara ve nefret suçlarına yol açan ya da bunların oluşmasını tahrik eden söz ve eylemlere işaret etmektedir.

İslamofobi kavramı, yaygın kullanımına rağmen görece yeni bir kavramdır. İslamofobi terimi, ilk olarak 1980'lerin ortasında Edward W. Said tarafından türetilmiştir. Müslümanlar ve Yahudilere karşı benimsenen nefret dilleri arasındaki bağlantıyı ortaya koymak adına Said, Hristiyan Batı dünyasında İslam düşmanlığı ile antisemitizmin tarihsel süreçte el ele gittiği değerlendirmesini yaparken, İslam karşıtlığı anlamında İslamofobi kavramını kullanmıştır (Said, 1985, s. 99). Bu kavram ABD'de, 4 Şubat 1991 tarihli 'Insight' adlı bir süreli yayında kullanılmasıyla ilk kez yazılı basına girmiştir (Stevenson, 1979). Ancak İslamofobi kavramının literatüre Runnymede Trust isimli İngiliz düşünce kuruluşunun çatısı altında 1996'da kurulan "Britanyalı Müslümanlar ve İslamofobi Komisyonu" (CBMI) tarafından hazırlanan "İslamofobi: Hepimiz İçin bir Tehdit" adlı raporla girdiği genel olarak kabul görmektedir. Zira İslamofobi konusunda yapılan çalışmaların ilk kapsamlı örneğini oluşturan bu raporda İslamofobi "İslam'a ve Müslümanlara karşı, Müslümanlara olumsuz ve aşağılayıcı kalıplaşmış düşünce ve inançlar ima ve atfeden bir dizi kapalı görüşler tarafından işlenmiş iğrenme, nefret ve düşmanlık" olarak tanımlanmıştır (The Runnymede Trust, 1997). Rapor, İslamofobiyi tanımlamakla kalmayıp aynı zamanda İslamofobik zihinsel kalıpları ve davranış biçimlerini de ortaya koymuştur. Raporda ortaya konulan İslamofobi tanımı, İslamofobik söylemlere yol açan birtakım temel algılar (İslam'ın yekpare bir bütün olduğu, Batı dünyasını ele geçirmek istediği, Batı ve modernite karşıtı olduğu, demokrasi karşıtı olduğu) ekseninde geliştirilmiştir.

İslamofobi kavramı 29-30 Ocak 2001'de Stockholm Uluslararası Forumu konferanslar serisi kapsamındaki Hoşgörüsüzlükle Mücadele Konferansı'nda da gündeme getirilmiştir. Konferansın kapsamı soykırım, etnik temizlik, ırkçılık, antisemitizm, İslamofobi ve yabancı düşmanlığıyla mücadele ve tüm ırk ayrımcılığı ve buna bağlı hoşgörüsüzlükle mücadele olarak belirlenmiştir (Roald, 2004, s. 53). Yine aynı yıl, 11 Eylül'den hemen önce Birleşmiş Milletler, giderek artan Müslüman ve İslam karşıtı ön yargı, ayrımcılık ve nefreti, yani İslamofobiyi resmen kınamıştır (Allen, 2004, s. 1). Ancak 11 Eylül olayları, tam da uluslararası arenada İslamofobiye odaklanan küresel

dikkatin arttığı bir süreci gölgede bırakarak trajik bir biçimde, Müslüman ve İslam karşıtı duyguların, ifadelerin ve eylemlerin çoğalmasıyla sonuçlanmıştır. 11 Eylül terör saldırısı, Batı dünyasında İslam karşıtlığının küresel ölçekte daha yaygın siyasal ve toplumsal yankı bulmasını kolaylaştırmıştır.

11 Eylül olayları sonrasında kavramın kamusal ve siyasal alanda kullanılışı ciddi ölçüde artış göstermiştir. 11 Eylül'den sonra Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın (FRA) 2006 yılında yaptığı tanımlamada, İslamofobik tutum ve davranışlardan olumsuz etkilenen gruplar, sadece Müslümanlarla sınırlandırılmayarak, daha kapsayıcı bir nitelendirme yapılmış ve İslamofobi 'İslam dünyasına mensup olan bireylerin maruz kaldıkları ayrımcı muamele' olarak kabul edilmiştir (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2006).

Öte yandan İslamofobinin tanımlanması bağlamında önemli iki husus öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi İslamofobinin bir ırkçılık türü olup olmadığı konusudur. İslamofobinin "kökeni ırkçılığa dayanan ve Müslümanlığın ya da Müslümanlığa ait olduğu varsayılan ifade biçimlerini hedef alan bir ırkçılık türü"² olarak nitelendirildiği bir tanım, İslamofobi ve ırkçılık olgularının kıyaslanmasını içerdiğinden 'ırk' ve 'din' kavramlarının birbiriyle karıştırılmasına yol açabilecektir. Nitekim din mefhumu insanlar açısından tercih edilebilir bir durumda iken, ırk mefhumu ise insanların tercih edebilecekleri bir konumda değildir. Bu bağlamda söz konusu tanımlamada kurulan özdeşliği, Müslümanların bir ırk olarak düşünülmesinden ziyade, süreç ve fonksiyon bakımından ırkçılık ve İslamofobi arasındaki benzerliklerin ortaya konulması olarak okumak gerekmektedir. İrkçilikle ilintili bu türden bir tanım, esasında, İslamofobinin İslam'a ve Müslümanlığa ilişkin göstergeleri ve Müslümanların kimliğine yönelik unsurları hedef aldığına dikkat çekmektedir. İslamofobik bir yaklaşımda çoğunlukla Müslüman birinin ayırt edici özelliği biyolojik veya somatik (bedensel) olarak görülme de; bu durum İslamofobinin, ırkçılığın bir tezahürü olarak değerlendirilmesini engellememektedir. Dolayısıyla İslamofobinin ırkçılıkla etkileşim içerisinde olduğu açıktır. Bu etkileşimi, örneğin Orta Çağ'da bir Müslüman'ın, "Saracen", "Türk" ya da "Moro" olarak nitelendirildiği anakronistik bir yarı-irksallaştırmada görmek mümkündür (Miles & Brown, 2003, s. 164). Bir başka örnek ise günümüz Batı dünyasında İslamofobik nefret suçlarında görünürlük dolayısıyla daha ziyade Müslüman kadınların hedef olarak seçilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Allen, 2019). Tıpkı ırkçılıkta ten renklerinden ötürü siyahîlerin hedef olması gibi Müslümanlar da kültürel kimliklerinden ötürü hedef olmaktadır.³ Bu bağlamda İslamofobiyi, 'kültürel ırkçılık' yani bir dini topluluğu hedef alan ayrımcılığı içeren ırkçılığın yeni bir formu olarak tanımlamak mümkündür (Schiffer & Wagner, 2011, s. 79).

² Britanya Müslümanları Partiler Üstü Meclis Grubu'nun 2018 yılında yayınladığı 'İslamofobiyi Tanımlamak' adlı raporunda ortaya koyduğu tanım. (All Party Parliamentary Group on British Muslims, 2017)

³ Özellikle de dış görünüşlerinden dini kimliklerinin kolayca anlaşıldığı başörtülü Müslüman kadınlar.

İslamofobi kavramının tanımlanması noktasında ortaya çıkan ikinci husus ise İslamofobi ile antisemitizm arasındaki benzerliklerden kaynaklanan bir tanımlanma sorunudur. İslam ve Yahudi dinlerine mensup olan bireylere yönelik benimsenen nefret dilleri arasındaki bağlantı, literatürde ciddi bir yere sahiptir (Kalmar, 2017, s. 8). Bu görece yeni söylem, Batı dünyasının ırkçı bir ayrımcılıkla ötekileştirdiği bir dinî grup olarak Yahudilerin yerini, günümüzde Müslümanların aldığını ileri sürmektedir. Bu fikre göre, iki dünya savaşı arasındaki dönemde Batı'nın benimsediği Yahudi algısına benzer biçimde, günümüzde de Müslümanlar bir numaralı tehdit kaynağı ve dolayısıyla 'esas düşman' olarak algılanmaktadır. Buradan hareketle, günümüz Batı dünyasında hâkim olan nefret dilinin en popüler ve yaygın ifadesinin İslamofobi olduğu ileri sürülmektedir. Bu görüşte Müslümanların, inançları ve kültürleri nedeniyle ötekileştirilerek nefret suçları ile -bir nevi- cezalandırıldıkları düşünülmektedir.

İslamofobinin yeni antisemitizm olduğu önermesini bu kadar güçlü kılan şey, artık Müslümanların nefret edilen 'dış' değil, 'iç' düşman olarak görülmeleridir (Kalmar, 2017, s. 14). Bunun temelinde, Batı dünyasının Müslüman coğrafyaları ile sömürgeci etkileşimi bulunmaktadır. Bu itibarla günümüz Avrupa İslamofobisinin Batılı güçlerin sömürge mirasının bir sonucu olarak sömürülen coğrafyadaki Müslümanların Avrupa'ya göçleriyle de ilintili olduğu söylenebilir. Bu durum, Avrupa sanayilerinin ihtiyaç duyduğu iş gücünü temin etmek amacıyla, Müslüman ülkelere kapılarını açmalarıyla yeni bir boyuta taşınmıştır. Dolayısıyla artık Müslümanlar, Yahudilerin geçmişte kabul edildiği gibi 'içerideki düşman' konumuna gelmişlerdir. Buna ilaveten, günümüzde Avrupa'daki siyasal partilerin söylemlerinde artık Yahudi karşıtlığı vurgusunun yerine İslam karşıtlığı vurgusuna ağırlık verildiği gözlemlenmektedir. Örneğin Fransız Milliyetçi Cephe Partisi'nin, İslam dininin 'fanatizm ve hoşgörüsüzlük dini olduğu' ve 'demokratik değerlerle doğal olarak çeliştiği' iddiaları ve İslam inancı ile Nazi ve Komünist rejimleri arasında totaliter anlayışa imkân vermeleri bağlamında benzerlik kurulması dikkat çekmektedir (Aslan, 2016, s. 241). Söz konusu benzerliklere rağmen, Yahudiler ve Müslümanlara yönelik algı arasındaki farka vurgu yapan Lockman'ın analizi farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Lockman'a göre İslam, Batı Avrupalıların muhayyilesinde, Avrupa'nın 'öteki'si anlamında özel bir yer tutmaktadır. Lockman, Yahudilerin her ne kadar dinî inanç noktasındaki birtakım farklılıklar nedeniyle bir ideolojik sorun şeklinde kabul edilseler de hiçbir zaman Avrupa'daki Hristiyanlığın egemenliğine siyasi veya askerî bir tehdit oluşturmadıklarını hatırlatmaktadır. "Oysa İslam, Avrupalı Hristiyanların yüzyıllardır askerî ve ideolojik çatışma içerisinde olduğu 'güçlü' [vurgu Lockman'a ait] bir siyasi ve kültürel alternatif" olmuştur (Lockman, 2016, s. 83).

Buna mukabil, antisemitizm ile İslamofobi arasında kurulan benzerliğin teolojik ve kültürel bir ötekileştirme temelinden çok, İslamofobinin ekonomi-politik dinamik-

leri ile ilintili olduğu da söylenebilir. Bu çerçevede, 'İslamofobinin yeni antisemitizm olduğu' önermesini çarpıcı kılan önemli unsurlardan biri de sayıları giderek artan Müslüman göçmenlerin Batı dünyasına mensup bireyler için sosyo-ekonomik bağlamda yeni rakipler olarak algılanmalarıdır. Bu algının temelinde, tıpkı 1929'daki Büyük Bunalımı takip eden yıllarda, buhranın ağır ekonomik faturasından Yahudilerin sorumlu tutulması gibi, günümüzde de özellikle 2008 küresel ekonomik krizinin ardından Avrupa'da derinleşen işsizliğin ve sosyo-ekonomik gerilimin sorumlusu olarak Müslümanların kabul edilmesi bulunmaktadır. Buna göre Müslüman göçmenler Batı dünyası için bir 'günah keçisi' konumuna gelmişlerdir. Avrupa'daki aşırı sağ partilerin; neo-liberal politikaların ve küresel kapitalizm bağlamındaki modernleşme sürecinin doğurduğu sorunları, Avrupa'ya yönelik mülteci akınlarıyla ilişkilendirerek, birtakım sosyo-ekonomik sorunları istismar etmeleri de elbette önemli bir dinamik olarak ortaya çıkmaktadır. Öyle ki Avrupa'da yükselen bu ayrımcılık, İngiltere gibi liberal ekonomilerde bile "İngiliz işlere İngiliz işçiler" argümanı ile meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır (Kutlay, 2018, s. 181).

İslamofobinin Tarihi Arka Planı

Kavram olarak oldukça yeni olmakla birlikte, İslamofobinin modern bir olgu olmadığı, bilakis derin bir geçmişi olduğu söylenebilir. Bu nedenle Batı dünyasında giderek artan İslamofobik tutumların anlaşılabilmesi, ancak İslamofobi olgusunun tarihi arka planının dikkate alındığı analizlerle mümkündür (Kalın, 2003). Bu türden bir yaklaşım, olguların tarihsel bağlamlarından kopararak değerlendirilmesinin beraberinde getireceği birtakım sakıncaları engelleyecektir. Bu çerçevede, İslamofobinin sıklıkla 11 Eylül saldırıları ile ilişkilendirilmesi, sorunun bütüncül bir biçimde ele alınmasını engellemektedir. Nitekim 11 Eylül olaylarının yol açtığı sarsıntı, yalnızca sorunun gün yüzüne çıkmasına yardımcı olmuştur (Kalın, 2018, s. 39). Esasında "Batı'nın çağdaş düşmanlığı salt modern bir çatışmanın bir sonucundan ibaret değildir. Müslüman Orta Doğu ile Hristiyan Avrupa arasında, batı yarıküresi üzerine bin yıllık iktisadi, siyasal ve dinsel hegemonya rekabetinin bir yansımasıdır." (Lindholm, 2004, s. 24).

İslam'ın Batı medeniyeti tarafından bir tehdit olarak algılanması, bir din olarak ortaya çıkışından kısa bir süre sonra, Hristiyanların kontrolü altında bulunan bölgelerdeki hızlı ilerleyişi ile ilintili olmuştur. İslam peygamberinin vefatının ardından, kısa bir süre içerisinde Pers İmparatorluğuna son verilmesi, Bizans İmparatorluğu kontrolünde bulunan Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki topraklarının büyük bir kısmına hâkim olunması ve bu coğrafyalarda yaşayan insanların çoğunun İslam'ı seçmeleri ile birlikte Batı Hristiyan dünyası, İslam'ın bu beklenmedik ilerleyişinden tedirgin olmuştur. 641'de Mısır'ın bir kısmını, 645'te ise Şam'ı ele geçiren Müslümanlar, 670 yılına gelindiğinde Tunus'a varmış, buradan da Cezayir ve Fas'ı

geçerek, Atlantik Okyanusu'na ulaşmıştır. Peygamberin ölümünden sonraki yüz yıl içinde ise İspanya topraklarını ele geçirip, Pireneler'i geçerek Fransa'ya ulaşmışlardır (Cleveland, 2008, s. 17). Müslümanların bu hızlı ilerleyişinin Batı için ne denli ciddi bir tehlike oluşturduğunu, Batılıların 732 tarihli Poitiers (Puvatya) savaşına ilişkin yaklaşımdan anlamak mümkündür. 732'de Frank Kralı Charles Martel tarafından yenildikleri Poitiers'in, Müslümanların batıda ulaştıkları en uzak nokta olması (Donner, 2017, s. 51) bu savaşı Hristiyanlar için kritik kılmaktadır. Müslüman tarih yazımında pek de üzerinde durulmayan ancak Avrupa tarih yazımı açısından abartılı denilebilecek düzeyde önem atfedilen ve Hristiyanların 'işgalci' Müslümanları yendiği bir savaş olarak değerlendirilen Poitiers savaşı, önemli bir kilometre taşı olarak öne çıkmaktadır (Buehler, 2014, s. 124).⁴ Benzer bir psikoloji Avrupa'nın özgüveninin önemli ölçüde arttığı İkinci Viyana Kuşatması için de geçerlidir (Kalın, 2018, s. 45).

Diğer taraftan, Poitiers savaşından Haçlı Seferlerine kadar, Avrupalıların İslam dünyası ile teması çok sınırlı olmuştur. Avrupalıların Müslümanlarla doğrudan bir temasının olmaması ve aynı zamanda Müslümanlar hakkında sağlıklı fikir edinebilecekleri güvenilir kaynakların mevcut olmaması, İslam karşıtı bir literatürün oluşmasına yol açmıştır. VIII. yüzyıldan itibaren Batı'da modern vakanüvislerin büyük çoğunluğu, hep bir ağızdan Hristiyanlığa zulmeden bir İslam imajı propagandası yapmıştır (Cahen'den aktaran Lelong, 2006, s. 25). İslam dinini Hristiyanlığın muarızı veya Hristiyanlıktan neşet etmiş ve kılıç gücüyle yayılmış bir din olarak gören yaygın anlayış, İslam karşıtı literatürün temel mantığını oluşturmuştur (Hourani, 1996, s. 29). Bu anlayış çerçevesinde İslam dininin bâtıl bir din olarak kabul edilmesi ve dolayısıyla İslam peygamberinin de bir sapkın olarak tasavvur edilmesi, esasında 'İslam' ve 'fobi' kavramlarının bugün yan yana getiriliyor oluşunun da kökenlerine işaret etmektedir. Fobi 'bilinmeyen'e karşı duyulan irrasyonel bir korku olarak nitelendirildiğinden, İslam'ın Batı dünyası karşısındaki bilinmeme durumu, İslamofobinin temelindeki ana unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak burada belirtmek gerekir ki, İslam dini ve peygamberine yönelik bu cehalet, Kalın'ın da dikkat çektiği üzere, bilinçli bir tutumun sonucudur. İslam dininin kutsal kitabı tarafından ortaya konulan ahlak sistemi ile diğer iki İbrahimî dinler olan Hristiyanlık ve Yahudiliğin kutsal kitaplarının ortaya koydukları ahlak sisteminin benzerliğine rağmen; hatta belki de bu benzerliğin ortaya çıkardığı bir tehdit algılaması yüzünden, Hristiyan dünyası tarafından İslam'ın teolojik bir meydan okuma olarak görüldüğü (Kalın, 2019, ss. 59-67) ve dolayısıyla da tek tanrılı dinler ailesinin dışında tutularak reddedildiği bir durumda, İslam dininin ön yargılardan azade bir biçimde öğrenilmesine yönelik sağlıklı ve yeterli bir çaba gösterilmemiştir. Nitekim Edward Said, Avrupa'nın ilk İslam araştırmacılarının teolojik bir kaygıyla, yani kitlelerin Hristiyanlıktan dönülmesi teh-

⁴ Savaşın kendisine atfedilen düzeyde bir öneme sahip olmadığını yazan Pirenne'ye göre bu savaş, "Atilla'ya karşı kazanılan zaferle kıyaslanacak bir savaş olmayıp, gerçekte hiçbir şeyi durdurmamıştır" (Pirenne, 2006, s. 180).

didini savuşturmak endişesiyle yazılar kaleme alan Ortaçağ polemikçileri olduğunu belirtmekte ve İslamofobi ile oryantalizm arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır (Said, 2003, ss. 358-359). XI. yüzyıldan sonra Haçlı Seferleri ile birlikte Müslümanlarla ilk doğrudan temasın kurulmasına kadar bu durum devam etmiştir. Diğer taraftan bu dönemde İslam'ın siyasi bir meydan okuma olarak algılanması için de elverişli koşullar bulunduğunu hatırlamak gerekmektedir. Zira o dönemde coğrafya ve kültür bakımından tedirgin edecek kadar Yahudi ve Hristiyan geleneğe yakın olan İslam, aynı zamanda askeri ve siyasi başarılar da elde ediyordu (Said, 2003, s. 84). Haçlı Seferleri'nin ardından İslam dünyası ile ilgili olarak edinilen bilgiler ise daha ziyade günlük yaşayış ve dünyevi boyuta ilişkin olmuş, İslam medeniyetinin manevi boyutu yine bilinmezlik durumunu sürdürmüştür.

Avrupa Rönesansı dönemine gelindiğinde ise İslam bilim ve felsefesi, Avrupalıların temel ilgi odağı hâline gelmiştir. Ancak bu ilginin kökeninde, esasında XI. ve XII. yüzyıllarda İslam'a bir din olarak değil ama bir kültür ve düşünce dünyası olarak duydukları ilgi yatmaktadır. Böylece Rönesans'ın temellerinin atıldığı yaklaşık üç yüz yıllık dönemde, pek çok Arapça kaynağın İspanya ve İtalya'da Latinceye çevrilmesiyle, Batı düşüncesinin İslam kültürü ve felsefesi ile yakın bir ilişki kurması mümkün olmuştur. Nitekim Batı felsefesinin bu dönemi, İslam felsefesi dönemi ile paralel bir mahiyet arz etmekte ve aralarında birçok biçimsel ve tarihsel ilişki bulunmaktadır (Nasr, 1996, s. 208). Avrupalı Hristiyanlar İslam hakkında ne düşünürlerse düşünsünler, bu dinin insanlık tarihinde önemli bir rolü olduğunun farkında olarak, bu rolün açıklanması gerektiğini inkâr etmemişlerdir (Hourani, 1996, s. 29). Avrupa bir yandan İslam'ı bir din olarak reddederken, İslam medeniyetinin felsefi ve kültürel zenginliğine hayranlık ve saygı duymuş (Kalın, 2003, s. 7); bu zenginlikten beslenmesini de bilmiştir. Platon, Aristoteles ve başka birçok Helen düşünürünün eserlerini kurtararak daha sonra Batı'ya taşınmasını sağlayanların Müslüman Araplar olduğu Avrupalılarca da pekâlâ bilinmektedir (Goldschmidt & Davidson, 2018, ss. 162-167). Nitekim akademik oryantalizmin en önemli temsilcilerinden biri olan W. Montgomery Watt "...Arap deneyiminin, Arap düşüncesinin ve Arap yazınının kapsamı tam anlaşılınca, Avrupa biliminin ve felsefesinin Araplar olmasaydı geliştikleri kadar gelişemeyeceği görülecektir." ifadesini kullanmaktadır (Watt, 2013, s. 71).

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, Batı'nın İslam algısının inşasında ilk olarak Avrupalı seyahatçilerin temel aktörler olarak öne çıktığı görülmektedir. Bu seyahatçilerin Avrupa'ya sağladığı bilgi ve oluşturduğu ilgi sadece İslam'ın 'görünenleri' ile sınırlı kalmıştır. İslam'a yönelik içselleştirilmiş dinî ön yargı, bu seyahatçilerde de mevcuttu. Bu dönemde de –tıpkı Haçlı Seferlerinde olduğu gibi- doğruluğu şüpheli olan İslam'a dair muhtelif birinci el bilgilerin Batılı geniş kesimlerin kullanımına açılması söz konusu olmuş ve Batılılar, dinî kaygılar sonucu bu bilgileri Hristiyan teolojisine husumetler olarak algılamışlardır (Kalın, 2003, s. 26). Batılı seyahatçilerce ortaya konulan ve bolca roman-

tikleştirilen imgeler ve tasvirlerle bezenmiş olan geniş literatür, İslam dünyasının ve Müslüman halkların Avrupalı zihinlerde oryantalist bir biçimde tezahür etmesine yol açmıştır. Said'in de belirttiği gibi, modern Avrupa'daki İslam'a ilişkin ilgi artışı ise XVII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başları arasındaki süreçte, Fransız ve İngiliz bilim adamlarının 'Doğu'yu, özellikle de Mısır, Mezopotamya ve Kutsal Toprakları keşfetmesiyle ortaya çıkmıştır. Avrupa sömürgeciliğinin hizmetindeki klasik oryantalizm tarafından Müslüman dünyasına sık sık yöneltilen saldırgan ve ırkçı tavırlar, esasında İslamiyetin Doğu'nun 'gizemini, farklılığını, yozluğunu ve gizli güçlerini paylaşan bir parçası' olarak görülmesiyle ilintili olmuştur. Bununla birlikte, bu dönemde Avrupa ile İslam dünyası arasında hasmane ilişkiler mevcut olsa da ilişkilerin bu niteliğinden bağımsız olarak doğrudan bir ilişki de mevcuttur. Bu süreçte, şairler, yazarlar ile Goethe, Gerard de Neerval, Richard Burton, Flaubert, Louis Massignon gibi düşünürler nezdinde İslam'a karşı bir merak ve 'terbiyeli bir yaklaşım' söz konusudur (Said, 2000, s. 89). Ayrıca İslam'a ve Müslümanlara yönelik oryantalist yaklaşımın, modernite öncesi dönemden miras alınmış olan Doğu ve İslam imajının değişmesine çok az katkıda bulunduğunu da ifade etmek gerekmektedir (Kalın, 2003, s. 29).

İslamofobinin Ekonomik Dinamikleri

Müslümanları, Batı medeniyetine düşmanca niyetler besleyen yabancılar olarak resmeden günümüzdeki İslamofobik söylemlerin tarihsel ve teolojik kökenlerinin yanı sıra ekonomik dinamikleri de bulunmaktadır. Bununla birlikte ekonomik dinamiklerin rolü, Batının tümünde aynı düzeyde etkili olmamıştır. Nitekim 'Batı' diye ifade edilen yer, düşünsel planda tek bir imaja denk geliyorken; bir coğrafya olarak iki ayrı yere denk gelmektedir. Bunlar: Avrupa ve ABD'dir. Dolayısıyla düşünsel planda bir benzerlik arz eden Batı'da İslamofobik tutum ve eylemlerin ortaya çıkmasında etkili olan ekonomik dinamiklerin yoğunluğu, kendini oluşturan söz konusu iki adrese göre farklılık arz etmektedir.

İslamofobinin modern dönem Avrupa'daki yansımalarına bakıldığında, ekonomik dinamiklerin belirleyiciliği, esasında ekonomik kaynaklar üzerinde egemenlik kurulması ve bu egemenliğin sürdürülmesi kaygısıyla dinî söylemlerin kullanılacağı ön kabulünü içermektedir. Esasında tarihî deneyimler, ekonomik endişelerin farklı dine mensup olan Avrupalılar arasında bir çatışma unsuru olarak ortaya çıkabildiğini bize açıkça göstermiştir. Avrupa'daki hâkim inanç sistemini oluşturan Hristiyanların 'Protestan Ahlakı' ile ahlaklanmaları sonrasında, bu coğrafyada dinî bir azınlık olarak yer alan Yahudileri ekonomik bir rakip olarak görmeleri söz konusu olmuştur. Bilindiği üzere tarihte Avrupa'daki iki dinî grup arasındaki ekonomik mücadele ve bu mücadelenin siyasi egemen güç konumunda olan Hristiyanlarca antisemitik bir söylem kullanılarak yürütülmesine tanık olunmuştur. 1929 ekonomik buhranı sonrasında, iki dünya savaşı arasında, Avrupa coğrafyasında dinî söylemin

başka bir dine mensup insan topluluklarına yönelik ön yargı ve ayrımcılığı meşurlaştırma anlamında işlevsel bir ideoloji olarak kullanılması, bu söylemin ekonomik meseleleri aslında nasıl başarıyla gizlediğini de ispatlamaktadır. Siyasi gücü haiz çoğunluk olan Hristiyanlar, ekonomik açıdan daha müreffeh konumda olan Yahudileri dinî kimlikleri üzerinden kodlayarak ve salt bu kimliklerinden ötürü onlara karşı dışlayıcı bir söylem geliştirerek insanlık dışı bir muamele ile Yahudilere soykırım uygulamışlardır.

Günümüzde ise Avrupa'daki birçok ülkede göçmenler -özellikle de Müslüman göçmenler- başta işsizlik olmak üzere, ekonomik sıkıntıların ve bununla bağlantılı olarak sağlık ve eğitim hizmetlerinin azalmasının müsebbibi olarak görülmekte ve iç siyaset söylemlerinde özellikle sağ kanat, bu ön yargılı değerlendirme ve algı üzerinden bir politika dili geliştirmektedir. 1960'lı yıllara dek, göçü kendi ekonomik gelişimleri için gerekli gören ve göç politikalarını benimseyen Avrupa, günümüzde göçmenleri bizi tehdit unsuru olarak görmekte ve göç olgusunu bir güvenlik sorunu olarak telakki etmektedir. Ayrıca ülke içindeki muhtelif sosyo-ekonomik sorunların kaynağı olarak -özellikle İslam dinine mensup olan- göçmenlerin görülmesi dikkat çekicidir. Göçmenlere ilişkin nefret söyleminin altında yatan en önemli neden, özellikle 1970'lerden itibaren ekonomi politik düzlemde yaşanan gelişmeler sonucu, sosyal devlet geleneğindeki kırılmalar ve refah devletinin gücünü yitirmesidir. 'Büyük Bunalım'dan sonra uluslararası politik arenaya hâkim olan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD liderliğinde tesis edilen üçlü Bretton Woods yönetim sistemi⁵ ile uygulamaya geçirilen politikalar, küresel kalkınma paradigmasını belirlemiştir. Bu dönemde ABD ve Japonya ile birlikte Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan tedrici ekonomik büyüme, ciddi bir refah toplumu oluşturmuştur. 1970'lerin başlarından itibaren küresel ekonomi politik sistemde yaşanan uluslararası petrol şokları, borç krizleri ve stagflasyonun⁶ ardından neo-liberal anlayışa doğru ciddi bir paradigma kayması yaşanmıştır (Ünay, 2013, ss. 50-54). Entelektüel zemini Smith⁷, Hayek ve Friedman tarafından oluşturulan, uygulaması ise 1980'lerden itibaren ABD'de Reagan'ın 'Reaganeconomics' politikaları ve İngiltere'de Thatcher'ın 'TINA' (There Is No Alternative) söylemi ile hayata geçen neo-liberalizm, bilindiği gibi, istikrardan ziyade ekonomik büyümeyi öne çıkarmaktadır. Neo-liberalizmin en önemli varsayımı, mali piyasaların serbest olması durumunda, sermayenin dünya çapındaki hareket alanının genişleyebileceği ve böylece piyasanın daha etkin çalışabileceği üzerine kurulu-

⁵ Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve daha sonra Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüşecek olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması.

⁶ Bir ekonomide enflasyon olgusu yaşanırken ekonominin büyümemesi yani sıfır dolayında bir reel büyüme sergilemesi (enflasyon içinde durgunluk) durumu.

⁷ Neo-liberal teorisyenler her ne kadar klasik liberalizmin temsilcisi Adam Smith'in mirasçıları olarak nitelendirilseler de bu iki düşüncenin temel önermelerini ve Smith ile neo-liberal teorisyenlerin görüşlerini birbirinden ayıran farklılıkları göz ardı etmemek gerekmektedir. Klasik liberalizm ile neo-liberalizm ayrımı için bkz. (Vergara, 2014).

dur (Kazgan, 2002, s. 16). Özelleştirmeler, toplumdaki dezavantajlı gruplara yönelik yardım programlarının daraltılması (Soğuk Savaş sürdüğü için güvenlik haricindeki) ve temel kamusal politika alanlarına devletin minimum müdahalesi, neo-liberal politikaların ana eksenini oluşturmuştur. 1980'lerin sonuna gelindiğinde Washington Uzlaşısı⁸, ekonomik liberal politikaların faydalarını ve bu politikaların demokrasiyle bağlantısını öne çıkarmıştır. Piyasaların dizginlenmemesini öngören ve küreselleşmenin savunuculuğunu yapan bu ekonomik yaklaşıma göre küreselleşme, üretim verimliliğini arttıracak, yeni teknolojileri ve iletişim sistemlerini yaygınlaştıracak ve artan talebe bağlı olarak yeni istihdam olanakları ortaya çıkacaktı (Balaam & Dillman, 2018, ss. 76-77). Bir ekonomi politik doktrin olarak neo-liberalizmin, 1990'lardan sonra dünyanın her yerine kademe kademe yayılarak kendisini küreselleştirmesi söz konusu olmuştur (Duménil & Lévy, 2009, ss. 42-43). Ancak 1990'lı yıllarda yaşanan gelişmeler, Washington Uzlaşısı önerilerini yerine getiren ülkelerde başarısız olduğunu ortaya koymuştur. Bu ülkeler çok az büyüebilmiş ve finansal krizlerden dolayı daha kırılgan hâle gelmişlerdir (Rodrik, 2006, s. 978). 2000'lerin ortasına gelindiğinde, neo-liberal görüşlerin etkisi altında gelişen küreselleşmenin doğurduğu artan sorunlar ve beklenmedik sonuçlar, yalnızca küreselleşme karşıtlarını ortaya çıkarmamış, aynı zamanda ekonomik liberalizmi savunanları da eleştirel bakmaya yöneltmiştir. Neo-liberal politikaların ciddi ekonomik ve sosyal yansımaları, 2008 ekonomik krizi ile daha belirgin bir hâl almıştır. Ekonomik eşitsizlik oranının sadece küresel düzeyde, yani ülkeler arasında değil, ülkeler içerisinde de ciddi oranda artması söz konusu olmuştur. 2008 küresel ekonomik krizinden en çok etkilenen bölgelerden biri de Avrupa olmuştur. Son küresel finans kriziyle birlikte, avro bölgesi 'varoluşsal bir bunalıma' girmiştir (Kutlay, 2018, s. 169). 2000'li yıllardan itibaren, zengin ve yoksul kesimler arasındaki gelir farkı az olan ve özellikle 'düşük eşitsizlik' oranına sahip olmasıyla bilinen Almanya ve Lüksemburg gibi ülkelerde bile ekonomik kriz ciddi bir yükseliş göstermiştir (İrepoğlu Carreras, 2018, s. 100).

2008 küresel finans kriziyle birlikte Avrupa'da işsizlik oranlarının artışı, refah payının küçülmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerindeki gerileme gibi sorunların bir kısmı 'öteki' olarak kodlanan Müslüman göçmenlere atfedilmektedir. Bu noktada

⁸ Washington Uzlaşısı günümüz dünya ekonomik düzenine biçim veren neo-liberal yaklaşımın dayandığı, iktisatçı John Williamson'ın 1989'da ortaya koyduğu 10 temel ilkedен oluşmaktadır. Bunlar: 1) GSY-H'ye oranla büyük sayılacak mali açıkları önleyecek bir maliye politikası izlenmeli. 2) Kamu harcamaları, sübvansiyonlardan, ilköğretimin, temel sağlık sisteminin ve altyapı yatırımlarının desteklenmesi gibi büyüme odaklı ve fakirleri koruma amaçlı alanlara kaydırılmalı. 3) Vergi tabanının yaygınlaştırılmasını ve ılımlı marjinal vergi oranlarını sağlayacak bir vergi reformu yapılmalı. 4) Faiz oranları piyasada belirlenmeli ve reel faiz çok yüksek olmasa da pozitif bir değer taşınmalı. 5) Döviz kurları rekabetçi olmalı. 6) Kota gibi niceliksel kısıtlamaların kaldırılmasını öngöreceği biçimde ithalat serbestleştirilmeli, ticareti korumaya dönük kararlar düşük ve tekdüze tarifelere dayandırılmalı. 7) Ülkeye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları serbestleştirilmeli. 8) Kamu iktisadi teşebbüsleri özelleştirilmeli. 9) Güvenlik, çevre koruma, tüketiciyi koruma ve finansal kuruluşların ihtiyat amacıyla gözetimini hedefleyen kurallar dışında kalan ve piyasaya girişi ve rekabeti engelleyen kurallar kaldırılmalı. 10) Mülkiyet hakları için yasal güvenlik sağlanmalı.

Cesari'nin Avrupa coğrafyasında Müslümanların çoğunlukla göçmenlerle bağdaştırılması ve bütün göçmenlerin Müslüman olarak görülmesi yönünde bir eğilimin hâkim olduğu; dolayısıyla bu durumun İslamofobinin Avrupa'da salt din kaynaklı bir sorun olmayabileceği yönündeki önermesini teyit etmektedir (Cesari, 2007). Cesari, sosyo-ekonomik açıdan marjinalleştirilmiş konumları nedeniyle Avrupa'daki Müslümanların uğradıkları ayrımcılığın, onların inançlarından ziyade sosyal sınıfları sebebiyle olabileceğini ileri sürmektedir. Din ve ayrımcılığın "sınıf"ın oluşmasında birbirini etkileyebileceği hususu bu noktada dikkate değerdir (Cesari, 2004). Bu husus esasında, Müslüman göçmenlerin dinî kimlikler üzerinden kodlanması ve salt bu kimliklerinden ötürü onlara karşı dışlayıcı bir söylem geliştirilmesiyle ilgilidir. Ancak bu noktada antisemitizm ve İslamofobi ilişkisi hususunda bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. 1930'ların antisemitizminin 1929 dünya ekonomik bunalımından sonra Avrupa'da yükselişi, ekonomik krizin olumsuz etkilerinin ekonomik refah bağlamında iyi bir konumda olan Yahudilerle özdeşleştirilerek krizin faturasının onlara kesilmesi, yani refah kaybına uğrayan Hristiyan Avrupalıların, Yahudileri ekonomik olumsuzlukların 'günah keçisi' ilan etmesi ile ilintili olmuştur. Oysa 2008 krizinden sonra Avrupalılarca hedef tahtasına oturtulan Müslümanlar ise, toplumun düşük gelirli ve refah seviyesi yüksek olmayan kesimini oluşturmaktadırlar. Krizin sorumlusu olarak görülen kesimlerin dezavantajlı konumlarına rağmen hedef hâline getirilmeleri gerçekten de ironik bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir perspektiften bakıldığında ise bu durum aynı zamanda neo-liberalizmin yeni krizlerinin eskisine oranla ne denli yıkıcı etkileri olduğuna da işaret etmektedir.⁹

ABD'deki İslamofobinin ekonomik dinamikleri ise Avrupa'daki duruma göre ciddi oranda farklılık arz etmektedir. Bir kere, ABD'deki göçmen prototipi, Avrupa'daki prototipi oluşturan muhafazakâr Müslümandan ziyade vasıfsız Meksikalı veya Orta Amerikalı işçi olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa göçmenlik ve Müslümanlığın örtüştüğü Batı Avrupa'da Müslümanlar, sosyo-ekonomik açıdan marjinalleştirilmiş bir grup olarak konumlandırılmaktadır (Cesari, 2007). İkinci olarak ekonomik perspektiften bakıldığında ABD'de, Avrupa'dakinden çok daha kurgusal bir İslamofobik söylem hâkimdir. ABD'deki İslamofobik söylemin ortaya çıkmasının temelinde ekonomik açıdan kritik kaynaklardan olan petrolün elde edilmesi amacıyla İslam dini ve bu dine mensup olanların çatışması gereken 'öteki' olarak konumlandırılması bulunsa da bu algı, ABD'de toplum nezdinde ciddi bir İslamofobik zemin oluşturamamıştır. Buna mukabil ABD'deki İslamofobik söylemin miladının ekonomik bir krize

⁹ Benzer şekilde Myanmar'daki Rohingya Müslümanlarına yönelik şiddet uygulamalarında, eyaletlerde etnik yapının değiştirilerek pastadan daha fazla pay alma çabası öne çıkmaktadır. Bu perspektiften hareketle ülkedeki Müslüman karşıtı şiddetin kökenlerinde, 1980'lerin sonlarından itibaren hayata geçirilen neo-liberal ekonomi politikalarının sonucu ortaya çıkan kapsayıcı ve sürdürülebilir olmayan ekonomik büyümenin yıkıcı etkilerinin izleri bulunmaktadır (Stokke, Vakulchuk & Øverland, 2018).

dayandığı gerçeği değişmemektedir. Nitekim Müslümanlara yönelik ön yargıların kitle medyası tarafından işlenmesi, 1970'lerde yaşanan uluslararası ekonomi-politik bir gelişme olan 1973 Petrol Krizi ile ilintilidir.¹⁰ Bilindiği gibi 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşı sürecinde petrol ihracatçısı Arap ülkeleri, Batı ülkelerine yönelik petrol sevkiyatında kısıntıya giderek İsrail'i destekleyen Batılı devletleri ekonomik bir aracı devreye sokarak bir nevi cezalandırmaya çalışmışlardı. OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ülkelerinin dünyada ciddi bir ekonomik buhrana yol açan bu girişimi, Batı toplumlarında İslamofobik düşünsel zemini ciddi oranda beslemiştir. Krizin geri planındaki tetikleyici temel dinamik yok sayılarak, yaşanan petrol krizinin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik bunalımın yegâne sorumlusu olarak Orta Doğu devletler görülmüştür. Said, 1980 yılında ABD'de petrole alternatif enerji kaynaklarına ilişkin bir televizyon reklamında, OPEC'i temsilen kullanılan 'zengin petrol şeyhi' stereotipine dikkat çekmektedir. Said, "petrol delegasyonlarında üst düzeyde görev alan geleneksel kıyafetli Vahhabi Suudların görselleriyle bezenmiş bu reklamın, Müslümanların Batı'daki ekonomik sıkıntılardan mesul olanlar olarak lanse edilmesinin" bu olumsuz algılamaya biçimini pekiştirdiğini ileri sürmektedir. Petrol krizi bağlamında medya aracılığıyla İslam ile köktendincilik arasında kasıtlı olarak çağrışımlar üretilmiştir (Said, 2003, s. 105).

11 Eylül sonrasında ABD Başkanı Bush'un yakın çevresinde yer alan isimlerden eski savunma bakanı Donald Rumsfeld'in 'İslamcı radikallerin petrol zengini Suudi Arabistan'ı ele geçirmeleri durumunda, ABD'nin muazzam bir millî güvenlik sorunu olacağı' yönündeki tespiti¹¹ esasında İslamofobinin siyasi düzlemde işlevsel bir biçimde kullanılırken ekonomik gerekçelerin ne ölçüde öne çıkarıldığını göstermektedir. Bu bakış açısıyla Amerikan hidrokarbon ekonomisinin kilit noktası olan Suudi Arabistan'ın istikrarının tehdit edilmesi ABD'nin de tehdidi anlamına gelmektedir.

Müslümanların büyük çoğunluğunun petrol zengini ülkelerde yaşadığına dair üstü örtülü bir ön kabul, ABD'nin bölgeye ilişkin İslamofobik politikalarının uygulanmasında bir meşruiyet malzemesi olarak kullanılmaktadır. Birçok Batılı için "Arap Müslümana, Müslüman Arap'a; OPEC Arap'a, Arap OPEC'e eşittir." OPEC ile OAPEC (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü) arasındaki ayrımı kavrayamayan geniş halk kesimleri çoğu kez Venezuela ve Nijerya gibi Arap olmayan ülkelerin de OPEC üyesi

¹⁰ Soğuk Savaş'ın başlarında ABD'nin Orta Doğu petrollerine bağımlı olmadığı; ancak 1970'lerin başına gelindiğinde iç tüketim için bu bölgeden ham petrol ithalatına başladığı bilinmektedir. 1973 petrol krizi patladığında ise ABD petrolünün üçte birini bölgeden ithal ediyordu ve doğal olarak krizden sonra bu oranın düşürülmesi yönünde çalışmalara başlanmıştı. ABD için petrol, iç tüketimin yanı sıra -ve belki daha ziyade- uluslararası arenadaki hegemonik gücünü pekiştirici stratejik bir ürün olarak değerlendirilmektedir. Nitekim II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, soyunduğu küresel hegemon rolü ile paralel bir biçimde, Avrupa ülkelerinin ve Japonya'nın savaş sonrası yıkılan ekonomilerinin yeniden onarılması sürecini Orta Doğu petrolleriyle finanse etmiştir (Gelvin, 2109, s. 342).

¹¹ Juan Cole'un "İslamofobi ve Amerikan Dış Politika Söylemi" başlıklı makalesinde yer alan Rumsfeld'in kişisel notları ile ilgili Washington Post gazetesinde yapılan bir habere atfen. Bkz. (Cole, 2011, s. 128).

olduğu gerçeğinin farkında değildir (Mehden, 1989, s. 36). Ayrıca Müslümanların büyük çoğunluğu petrolün pek de bol olmadığı, dolayısıyla petrol ithal eden Mısır ve Endonezya gibi ülkelerde yaşamaktadır (Cole, 2011, s. 128). Öte yandan dünya çapında bir medeniyet olarak düşünüldüğünde İslamiyet'in bütünlüğünü kucaklayan tek bir siyasal birim olmadığı da açıktır (Cleveland, 2008, s. 29). Buna ilaveten ABD'nin, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında, İslam'ı ve Müslüman dünyayı kendi güvenliği ni tehdit eden temel unsur olarak görüp hedef tahtasına oturtmasına rağmen; Müslümanların çoğunlukta yaşadığı ülkelerle ilişkilerine bakıldığında, bölgedeki pek çok ülke ile yakın ilişki içerisinde olduğu kolaylıkla gözlemlenebilecektir. Cole, örneğin Türkiye'nin ABD'nin NATO müttefiki olduğunu hatırlatmaktadır. Yine ABD'nin Fas, Mısır, Ürdün, Kuveyt, Bahreyn ve Pakistan'ı NATO dışındaki ana müttefikler olarak tespit etmiş olduğunu ve bu statünün NATO üyeleri ile birlikte bu ülkeleri de Silah İhracının Kontrolü Kanunu'ndan istisna kıldığına dikkat çekmektedir. Cezayir, Tunus, Yemen, Endonezya, Malezya, Körfez'deki petrol devletleri ve Orta Asya'nın çoğu ülkesinin ABD ile diplomatik, ekonomik ve askeri bağları mevcuttur (Cole, 2011, s. 134). 1979 İslam Devrimi öncesinde müttefik ülke olan İran'la ilişkiler, ABD'nin özellikle Körfez stratejisi açısından hayati bir önem taşımıştır (Hanieh, 2015, s. 105). Üstelik İran, Afganistan'daki Taliban rejiminin ve Irak'ta Saddam Hüseyin'in devrilmesinde ABD ile iş birliği yapmıştır.¹²

Bu itibarla Avrupa'daki İslamofobi olgusunun reel hayatta karşılığı olan sosyo-ekonomik dinamiklerinden farklı olarak; ABD'deki İslamofobinin, ABD'nin uluslararası siyasetteki hegemon güç konumunu korumak amacıyla kullanılan bir söylem olduğu ileri sürülebilir. Nitekim 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra kamuoyunda oluşturulmaya çalışılan 'Müslüman-petrol zengini' imajı daha sonra yerini 'Müslüman-molla'ya bırakacaktır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ise 'kırmızı tehlike' yerine artık küresel bir tehdit olarak 'yeşil tehlike' öne çıkartılacak; Müslümanlar hızla küreselleşen bir dünyada 'modern öncesi fanatik bir topluluk' olarak kodlanacaktır. Entelektüel ve söylemsel altyapısını Samuel P. Huntington ve Bernard Lewis'in titizlikle oluşturduğu bu imaj ve yarattığı Müslüman karşıtlığı, ABD dış politikası nezdinde o dönem yansımaları bulamasa da ancak 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleştirilen terör saldırıları¹³ ABD dış politikası açısından bir dönüm noktası olacaktır (Kumar, 2015, s. 63). Böylelikle 11 Eylül sonrasında 'Müslüman-terörist' imajı küresel ölçekte kolaylıkla yaygınlaşacaktır.

¹² Roy İran'ın bu dönem Irak politikasını stratejik kaygılarla açıklamakta ve "Sünni ve Arap dünyasında geçebileceği bir delik açmak için" İran'ın Lübnan ve Suriye'deki varlığını geliştirirken Irak'a karşı çıkması gerekliliğine dikkat çekmektedir (1995, s. 164).

¹³ Bu noktada, 11 Eylül'ün 'Soğuk Savaş'ın bitmemiş işi' olarak değerlendirildiğini de belirtelim. Bu yaklaşıma göre, 11 Eylül saldırıları; ABD'nin Soğuk Savaş kazanma stratejisi olarak Afganistan'daki el-Kaide ve Taliban'ı desteklemesi, ancak Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte bozulan bu ittifakın bir bumerang etkisiyle kendisine geri dönmesi olarak değerlendirilmektedir. Bkz. (Mamdani, 2005, s. 21, 163, 173).

11 Eylül Sonrası ABD Dış Politikası ve İslamofobinin Küreselleşmesi

İslamofobik tutumların temelde bireysel, kurumsal ve uluslararası olmak üzere üç düzeyde ortaya çıktığı söylenebilir. Bireysel düzeyde İslamofobik tutum ve davranışlar genellikle, İslam dinine mensup olan kişilere veyahut İslam dinine mensup olmamakla birlikte Müslüman olarak algılanan kişilere karşı fiziksel saldırılar, fişleme, iş hayatında ayrımcılıklar ya da bu dine mensup olanları hizmetten mahrum etme gibi eylemler ya da ibadethanelere yönelik saldırılar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak İslamofobinin yalnızca Müslümanların yaşadıkları kötü tecrübelerden ya da camilere saldırılardan ibaret olmadığı açıktır. İslamofobinin siyasi ve kurumsal boyutunun da önemli ölçüde yaygın olduğu özellikle Batılı ülkelerde yaşanan tecrübelerle ortaya çıkmaktadır. Kurumsal düzeyde İslamofobik tutumlar genellikle İslam karşıtı yasama faaliyetleri ve politika önerileri şeklinde gündeme gelmekte ve siyasi iradelerin uygulamaları ile hayata geçmektedir. Lean'ın de dikkat çektiği gibi Avrupa'daki İslamofobinin ırkçı devlet politikalarının yaygın şekilde kurumlaşmasına yol açtığı gözlemlenmektedir. İslam karşıtı duygular, Avrupalı toplumların sadece belirli kesimlerini etkileyen duygular olarak kalmayıp, bilakis İslamofobi Avrupa'da devlet tarafından desteklenen bir uygulama olarak öne çıkmaktadır (Lean, 2015, s. 281). Üçüncü olarak uluslararası/küresel düzeyde ise Amerikan dış politikasının İslamofobik tutumların en geniş ölçeğini oluşturduğu söylenebilir. ABD tarafından 11 Eylül sonrasında kullanılan "terörle savaş" retoriği, Müslümanları ve İslam'ı yalnızca bir tehdit olarak nitelemekle kalmayıp, İslam coğrafyasındaki kimi ülkelere karşı uyguladığı işgal politikalarının da bir meşruiyet gerekçesi olarak sunulmuştur. Böylelikle yakın zamana kadar Batılı toplumlarda yaşayan Müslüman azınlıkların baş etmek zorunda kaldığı bir olgu olan İslamofobinin, Amerikan dış politikasıyla birlikte küreselleşmesi söz konusu olmuştur.

Bununla beraber Beydoun, İslamofobinin üç farklı boyutundan yola çıkarak 11 Eylül sonrası ABD dış politikasının ürettiği İslamofobinin Çin ve Hindistan gibi ülkelere bir anlamda 'ihraç edildiği' savını ileri sürmekte ve 'özel', 'yapısal' ve 'diyalektik' İslamofobi kavramsallaştırmalarını ortaya koymaktadır. Buna göre Müslümanlara yönelik bireysel/kişisel düzeyde korku, şüphe ve şiddet içeren İslamofobinin yanı sıra, yapısal İslamofobi sınıflandırması ise İslamofobinin daha geniş ve kapsayıcı bir formuna işaret etmektedir. Yapısal İslamofobi "kurumlar -özellikle de hükümet kuruluşları- tarafından politikaların yürürlüğe girmesi ve geliştirilmesi, yasama ve diğer resmî ve gayri resmî devlet eylem biçimleriyle ortaya çıkan, Müslümanlara yönelik devlet destekli korku ve şüphe" olarak tanımlanmaktadır. Beydoun bu perspektifle Fransa'nın 2004'te okullarda uygulamaya başladığı başörtüsü yasağını ve Çin'in Uygur Müslümanlarını toplama kamplarında alıkoymasını, yapısal İslamofobinin somut örnekleri olarak değerlendirmektedir. Bu perspektife göre anılan iki İslamofobi formu (özel ve yapısal İslamofobi), diyalektik İslamofobi olarak adlandırılan bir diğer fenomeni oluşturmak üzere birbiri ile bağlantılıdır. Diyalektikten kasıt, anlaşılaca-

ğı üzere karşıtlıkların kullanılması ile gerçekleştirilen bir akıl yürütme biçimidir. Bu bağlamda diyalektik İslamofobi ise 'devlet ile devlet siyaseti arasındaki sistematik, akışkan ve derinlemesine siyasallaştırılmış bir yapıdır'. Hem ABD sınırları içinde hem de dışında İslam ve Müslüman özneler hakkındaki yaygın görüş veya tutumları şekillendiren, hatta yeniden şekillendiren ve onaylayan bir diyalektiktir. Bu bağlamda Beydoun, devletin İslam'ın ve Müslümanların terörizmle bağlantılı olduğu fikrini destekleyen eyleminin, özel İslamofobiyi kışkırtan ve kriz zamanlarında Müslümanlara ve Müslüman olarak algılanan kişilere karşı düşmanlığı artıran popüler söylemi harekete geçirdiğine dikkat çekmektedir. 11 Eylül sonrası ABD'nin ortaya koyduğu 'teröre karşı savaş' söyleminin ve bu söylem doğrultusundaki somut uygulamalarının, bu diyalektiğin kapsamını genişleterek, Çin ve Hindistan gibi birtakım yabancı hükümetlere ulaştığını ileri sürmektedir (Beydoun, 2020, ss. 88-89). Çin ve Hindistan'daki siyasi iradelerin, stratejik bir siyasi tedbir olarak Müslümanlara zulmetmeye zaten hevesli olduklarına dikkat çeken Beydoun, bu anlamda ABD'nin İslamofobik yaklaşımının bu ülkelerde kolaylıkla yansıma bulduğunu ima etmektedir. (Beydoun, 2020, ss. 93-99). Beydoun, Hindistan örneğinde de benzer şekilde ABD'nin "teröre karşı savaş" propagandasının Hindistan'daki mevcut dinî ayrılıkları daha da şiddetlendirdiğine dikkat çekmektedir.

Beydoun söz konusu tespitlerinde haklı olmakla birlikte, Çin ve Hindistan özelinde öne çıkan ayrıkçı durumlara dikkat edilmelidir. Bu bağlamda şu hususu vurgulamak gerekir: İslamofobinin sosyo-mekânsal bağlamdaki mevcudiyeti ve etkisi ulusal düzeyde değişebileceği gibi, uluslararası düzeyde de elbette farklılaşma potansiyeli taşımaktadır. Başka bir deyişle, küresel düzlemde tek tip bir İslamofobi yoktur. Dolayısıyla İslamofobinin ülkeden ülkeye gösterdiği farklılaşma potansiyeli, İslamofobi ile ilgili çok iddialı genellemelere varmayı mümkün kılmamaktadır. Bir kere Çin ve Hindistan'daki siyasi iradelerin İslam karşıtlığı politikaları bağlamında, ABD'nin dış politik söyleminden bağımsız olarak da öne çıkan ülkeler olduklarını söylemek mümkündür. Çin'de Uygurlara yönelik uygulanan politikaları devlet destekli İslamofobi kampanyası olarak nitelendirmek oldukça yerinde bir tespit olmakla birlikte, Uygurların Müslüman olmamaları durumunda ya da ABD'nin 11 Eylül sonrasında İslamofobik politikalar izlememesi durumunda bile Çin hükümeti tarafından aynı muameleye muhatap olup olmayacakları sorusu bu noktada sorulması gereken kritik bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani Çin, ABD'nin İslamofobiyi küresel alana taşımasından mülhem bir İslam karşıtlığından mı İslamofobik tavırlar sergilemektedir; yoksa Çin'deki İslam karşıtı uygulamaların kökeni, sistemsel bir yaklaşımla kategorik olarak din mefhumuna duyulan genel bir anti-pati midir? Bakıldığında, Çin'in tarihsel ve kültürel olarak İslam dinine ilişkin sahip olduğu zihinsel kodların yanı sıra Çin rejiminin kategorik olarak din karşıtı uygulamaları bağlamında İslam karşıtı yaklaşımının, genel olarak din karşıtı politikası ile örtüştüğü görülmektedir. Hindistan'daki durum ise bu ülkenin Pakistan ile bölün-

mesi sonrasında yaşadığı sorunlar bağlamında, ülke içerisindeki Müslüman-Hindu kutuplaşmasının ciddi bir boyuta ulaşması ve Hindu milliyetçiliğinin yükselişinden bağımsız düşünülemediği açıktır. ABD'nin 'teröre karşı savaş' propagandasının Hindistan'daki mevcut dinî ayrılıkları daha da şiddetlendirdiği ileri sürülebilir. Ancak ABD'nin İslamofobik yaklaşımını Hindistan'a ihraç ettiğinin ileri sürülmesi biraz iddialı bir önerme olacaktır. Bu türden bir yaklaşımın, Çin ve Hindistan başta olmak üzere, Doğu'daki yönetimlerin İslam ve Müslüman karşıtı gayrimeşru ve sistematik uygulamalarının sorumluluğunun ABD'ye yüklenerek, bu uygulamaların adeta meşrulaştırılabileceği bir söyleme kapı aralayabileceği akılda tutulmalıdır. Öte yandan ABD'nin uluslararası sistemde zayıflamakla birlikte sürdürdüğü hegemonik konumu düşündüğünde, Amerikan dış politikasının sistemdeki diğer devletlerin iç ve dış politikalarını etkileme ve dönüştürme kapasitesi elbette hâlâ yüksektir. Bu bağlamda Beydoun'un, ABD'nin İslamofobik 'teröre karşı savaş' politikasının sonucunun, İslam'ın genel olarak ulusal güvenliğinin düşmanı ve ulusal aidiyete zarar veren bir unsur olarak algılandığı ve değerlendirildiği Avrupa'yı, Amerikalı ve Asya'yı kasıp kavuran küresel popülizm dalgası olduğu yönündeki tespitine katılmamak mümkün değildir (Beydoun, 2020, s. 96). ABD'nin 11 Eylül sonrası 'teröre karşı savaş' söylemi bazında İslamofobik tutumu ve reelde de dış politikası, küresel ölçekte elbette belli sonuçlar doğurmuş ve İslamofobiyi yüreklendirmiş olabilir. Ancak Çin ve Hindistan'ın hükûmetlerden bağımsız bir biçimde İslam dini ve Müslüman vatandaşlarına ilişkin tarihsel olarak süregelen ayrımcı politikaları ve İslam karşıtı uygulamalarının varlığı düşünüldüğünde, bu iki ülkedeki Müslümanlara yönelik insanlık dışı baskı politikalarının, ABD'nin 11 Eylül sonrasında İslamofobik eylemleri ve dış politika uygulamaları gerçekleşmemiş olsaydı da aynı şiddette gelişebileceği rahatlıkla söylenebilir.

Sonuç

İslamofobinin kültürel bir ırkçılık formu olarak tezahür ettiğini kabul etmekle birlikte, ekonomik temellerinin de dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, ABD ve Avrupa'daki İslamofobinin ekonomik gerekçeleri bağlamında farklılaştığı vurgulanmak istenmiştir. Makalede sadece Batı dünyasında, yani bölgesel değil, küresel ölçekte de giderek yaygınlaşan ve derinleşen bir İslamofobi olgusu ile karşı karşıya olunduğu varsayımından hareketle; ABD'nin 11 Eylül olayları sonrasında "terörle savaş" retoriği ile birlikte uygulamaya koyduğu dış politikanın, İslamofobi olgusunu uluslararası düzlemde yaygınlaştırıcı ve küreselleştirici rolüne değinilmiştir. Bu çerçevede 11 Eylül sonrası ABD dış politikasının, Avrupa'daki mevcut İslamofobiyi ne ölçüde derinleştirdiği ele alınmış; Doğu'daki İslamofobi, yani Hindistan ve Çin'deki İslam ve Müslüman karşıtı uygulamalar açısından ABD'nin, bu denli bir yaygınlaştırıcı rolünün olup olmadığı tartışılmıştır.

İslamofobiyle mücadelede anlamlı ve tutarlı bir yaklaşım geliştirilebilmesi açısından hukukî ve siyasi geçerliliği olan ve aynı zamanda işlevsel olan bir İslamofobi tanımı üzerinde uzlaşılması, bu olgu ile mücadelede en önde gelen unsurlardan biridir. Sorunun veya olgunun tanımlanması noktasında varılacak bir uzlaşma, İslamofobinin ne olduğunun veya olmadığına daha net bir biçimde ortaya konulmasını sağlamanın yanı sıra İslamofobik nefret suçlarının sağlıklı biçimde tespit edilip kayıt altına alınmasını da elverişli kılacağından ayrıca önem arz etmektedir. Nitekim artık sadece Batı toplumlarında değil Doğu toplumlarında da sıklıkla ve giderek artan biçimde İslamofobik vakalarla karşılaşılması, bu türden nefret suçlarının özellikle hukukî anlamda doğru sınıflandırılabilmesi açısından İslamofobinin işlevsel bir tanımı üzerinde uzlaşma sağlanması ciddi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada İslamofobinin düşünsel ve felsefi temellerini de dikkate alan ve tarihsel kapsayıcılığı olan kültürel bir ırkçılık formu olarak tanımlanması açıklayıcıdır. Ayrıca İslamofobinin farklı düzeylerdeki tezahürlerinin ele alınması, dünyadaki yükselen ve giderek küreselleşen İslamofobiyi de anlaşılır kılmaktadır. Bununla birlikte İslam karşıtlığı söyleminin kültürel ırkçılık üzerinden oluşturulduğu akılda tutulmakla birlikte, ekonomik temellerinin de göz ardı edilmeyeceği bir yaklaşım, İslamofobinin gerek daha iyi anlaşılması ve gerekse ona karşı etkin bir mücadele yürütülmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda tek tip bir İslamofobiden bahsedilemeyeceği açıktır. Avrupa İslamofobisi bağlamında, daha ziyade ekonomik dinamiklerin etkisi öne çıkarken, ABD için bu türden bir çıkarsama çok açıklayıcı olamayabilecektir. Her ne kadar 11 Eylül olaylarının ABD'nin Orta Doğu ve Orta Asya'daki hidrokarbon kaynaklarına erişimi için meşruiyet sağlamak amacıyla bizatihi ABD'nin bilgisi dâhilinde gerçekleştirildiği yönünde bir miktar komplo içeren görüşler mevcutsa da esas meselenin daha ziyade uluslararası sistemsel bir dinamikten kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira Soğuk Savaş sonrasında iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla ABD'nin sistemdeki hegemon güç konumunu devam ettirmesini meşru bir tehdide dayandırması gerekliliği yönündeki ihtiyaç, ABD açısından İslamofobinin söylemsel tesisi ve Chomsky'nin "Beşinci Özgürlük"¹⁴ olarak nitelendirdiği özgürlüğe ilişkin uluslararası arenadaki güce ve zora dayalı politikalarını açıklamaktadır. Ayrıca İslamofobik bir ABD dış politikası ekseninde işgalere maruz kalan Orta Doğu coğrafyasının, bünyesinde önemli bir ABD müttefikini yani İsrail'i barındırdığını da bu noktada akılda tutmak gerekmektedir.

Avrupa'da ise daha ziyade ekonomik kaygıların tetiklediği bir tür İslamofobi söylemi mevcuttur ve bu söylem, politik arenada yansımaları bulmaktadır. Avrupa için İslam karşıtı bir siyasi duruş ya da Müslüman (göçmen) karşıtlığı üzerinden

¹⁴ Chomsky, "Beşinci Özgürlük" ifadesini ABD'nin faşizmle mücadele ettiği günlerde Başkan Franklin Delano Roosevelt'in dünyaya ilan ettiği dört özgürlüğe (konuşma, ibadet, korkusuzca yapma ve yaşama) ilave olarak "soyma, sömürme ve hüküm altına alma ve sonuç alabilmek için her türlü güce başvurma özgürlüğü" olarak tanımlamaktadır (Chomsky, 2002, s. 8).

kurgulanan siyasi söylem, daha ziyade Avrupalı siyasetçilerin iktidar elde etmek ya da mevcut siyasi iktidarlarını korumak için kullandıkları bir araçtır. Buna ilaveten 11 Eylül ve sonrasında hem küresel hem de bölgesel ölçekte yaşanan terör saldırılarıyla, Avrupa İslamofobisi artık, oryantlizmden beslenen kültürel boyutunun ve neo-liberalizmden kaynaklanan ekonomik boyutunun yanı sıra 11 Eylül sonrası ABD'nin 'terörle savaşı'ndan beslenen güvenlik boyutunu da içerecek şekilde konumlanmıştır. Bu çerçevede, Avrupalı siyasi aktörler, İslam ve Müslüman karşıtlığını araçsallaştırmaya, hatta güvenikleştirmeye başlamıştır. Avrupa Aydınlanması ve liberal demokrasinin yükselişi, Avrupalı Yahudilere yönelik ayrımcılığı ve yalıtılmışlığı sadece II. Dünya Savaşına kadar önleyebilmiş ve süreç bir soykırımla sonuçlanmıştır. Batı medeniyetinin şimdi Batılı Müslümanlara yönelik düşmanlık ve ayrımcılığı önlemekte ne kadar başarılı olabileceği, belki de asıl kritik soruyu oluşturmaktadır. Kendisini demokrasi, insan hakları, hoşgörü, adalet, eşitlik ve özgürlük gibi evrensel değerlerin sözcüsü konumunda gören Batı'nın, bu değerlerin uygulanmasını kendi egemenlik alanındaki coğrafyalarda bile hâlihazırda başaramazken, İslam ve Müslüman karşıtı politikaların acımasızca ve insanlık dışı bir şekilde uygulanageldiği Çin ve Hindistan gibi ülkelere söz söyleme hakkına ne denli sahip olacağı izaha muhtaçtır. Esasında ABD'nin ticaret savaşları ekseninde, Çin'deki Uygur Müslümanlarına uyguladığı politikaları zaman zaman eleştiri konusu yaptığı, bu eleştirilere bazı Avrupa ülkelerinin eklendiği gözlemlenmektedir. Ama bu türden bir yaklaşımın temel dinamiğinin insan hakları değil, neo-liberal küresel ekonominin temel dinamiği olan uluslararası rekabet, daha genel tabirle ekonomi olduğu açıktır.

İLETİŞİM VE DİPLOMASİ
COMMUNICATION AND DIPLOMACY

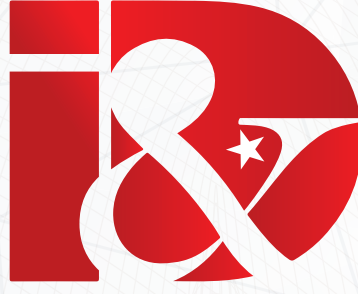
Kaynakça

- All Party Parliamentary Group on British Muslims. (2017). Islamophobia defined: Report on the inquiry into a working definition of Islamophobia / anti-Muslim hatred. Retrieved from: <https://appgbritishmuslims.org/publications/>
- Allen, C. (2019). *İslamofobi tanımı: Yeni bir umut mu, boş bir beklenti mi?*, Retrieved from <https://perspektif.eu/2019/02/27/islamofobi-tanimi-yeni-bir-umut-mu-bos-bir-beklenti-mi/>
- Allen, C. (2004). Justifying Islamophobia: A post-9/11 consideration of the European Union and British contexts. *American Journal of Islamic Social Sciences*, (21)3, 1-25.
- Aslan, M. Ç. (2016). Dış politika alanında oluşan ideolojik bağ: Fransız Milliyetçi Cephe Partisi örneği: 2011-2015. *Gazi Akademik Bakış*, (10)19, 227-254.
- Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı. (2006). Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia.
- Balaam, D. N. & Dillman, B. (2018). *Uluslararası ekonomi politiğe giriş*. (N. Uslu, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Beydoun, K. A. (2020). Exporting islamophobia in the global “war on terror”. *New York University Law Review Online*, 95, 81-100.
- Buehler, A. F. (2014). İslamofobi: Batı'nın 'karanlık tarafı'nın bir yansıması. (M. Atalay, Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55(1), 123-140.
- Cesari, J. (2004). *When islam and democracy met: Muslims in Europe and in the United States*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cesari, J. (2007). Islam and multicultural societies: A transatlantic comparison. In G. Yurdakul & M. Bodemann (Ed.), *Citizenship and immigrant incorporation: Comparative perspectives on North America and Western Europe* (pp. 75-97). New York: Palgrave Macmillan.
- Chomsky, N. (2002). *Terörizm kültürü*. (T. Cevdet, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Orta Doğu tarihi*. (M. Harmancı, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Cole, J. (2011). Islamophobia and American foreign policy rhetoric: The Bush years and after. In J. L. Esposito & İ. Kalın (Ed.), *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century* (pp. 127-142). Oxford: Oxford University Press.
- Donner, F. M. (2017). İslami fetihler. İçinde Y. M. Choueiri (Ed.), *Orta Doğu tarihi: Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften* (ss. 31-59). (F. Aytuna, Çev.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Dumênil, G. & Lévy, D. (2009). *Kapitalizmin marksist iktisadı*. (S. Pelek, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gelvin, J. L. (2019). *Modern Orta Doğu tarihi (1453-2015)*. (G. Ayas, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

- Goldschmidt A. Jr. & Davidson, L. (2018). *Kısa Orta Doğu tarihi*. (A. Güler, Çev.). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Hanieh, A. (2015). *Körfez ülkelerinde kapitalizm ve sınıf*. (B. Ahıska & S. Doğan Çev.). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Hourani, A. (1996). *Batı düşüncesinde İslam*. (M. K. Atalar, Çev.). İstanbul: Pinar Yayınları.
- İrepoglu Carreras, Y. (2018). (Yeni) Küresel eşitsizlikler ve yönetim sorunları. İçinde F. Şenses, Z. Öniş & C. Bakır (Der.), *Küresel kriz ve Yeni Ekonomik Düzen* (ss. 91-115). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kalın, İ. (2003). Batı'daki İslam algısının tarihine giriş. *Dîvân İlmî Araştırmalar*, 2(15), 1-51.
- Kalın, İ. (2018). İslamofobi ve çokkültürlülüğün sınırları. İçinde J.L. Esposito & İ. Kalın (Der.), *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi* (ss. 37-57). (İ. Eriş, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kalın, İ. (2019). *Ben, öteki ve ötesi: İslam-Batı ilişkileri tarihine giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kalmar, I. (2017). İslamofobi yeni antisemitizm midir? (H. Öz, Çev.). İstanbul: SETA Analiz 27.
- Kazgan, G. (2002). *Küreselleşme ve ulus devlet*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kumar, D. (2015). *İslamofobi: İmparatorluğun siyaseti*. (I. Alatlı, Çev.). İstanbul: Pinar Yayınları.
- Kutlay, M. (2018). Euro krizinin politik ekonomisi ve uluslararası sistemdeki geleceği. İçinde F. Şenses, Z. Öniş & C. Bakır (Der.), *Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen* (ss.169-185). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lean, N. (2015). *İslamofobi endüstrisi*. (İ. Yılmaz, Çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Lelong, M. (2006). *İslamla yüzleşen Batı*. (A. Erbaş, Çev.). İstanbul: Ufuk Kitap.
- Lindholm, C. (2004). *İslami Orta Doğu*. (B. Şafak, Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Lockman, Z. (2016). *Hangi Orta Doğu? Oryantalizm, tarih, siyaset*. (B. Birinci, Çev.). İstanbul Küre Yayınları.
- Mamdani, M. (2005). *İyi Müslüman kötü Müslüman: Amerika, soğuk savaş ve terörün kökenleri*. (S. Altınçekiç, Çev.). İstanbul: 1001 Kitap Yayınları.
- Mehden, F. R. von der (1989). Amerikalıların İslam'ı algılayışları. İçinde J. L. Esposito (Ed.), *Güçlenen İslam'ın yankıları* (ss. 29-44.) (E. Çatalbaş, Çev.). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Miles, R. ve Brown, M. (2003). *Racism*. London, New York: Routledge.
- Nasr, S. H. (1996). *Genç Müslümana modern dünya rehberi*. (Ş. Yalçın, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Pirenne, H. (2006). *Hız Muhammed ve charlemagne*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

- Roald, A. S. (2004). *New Muslims in the European context: The experience of scandinavian converts* (Muslim Minorities, 4). Leiden, Boston: Brill.
- Rodrik, D. (2006). Goodbye washington consensus, hello Washington confusion? a review of the World Bank's economic growth in the 1990s: Learning from a decade of reform. *Journal of Economic Literature*, 44(4), 973-987.
- Roy, O. (1995). *Siyasal İslamın iflasi*. (C. Akalın, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Said, E. W. (1985). Orientalism reconsidered. *Cultural Critique*, 1, 89-107.
- Said, E. W. (2000). *Haberlerin ağında İslam*. (A. Alatlı, Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Said, E. W. (2003). Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark anlayışları. (B. Ülner, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Schiffer S. & Wagner, C. (2011). Anti-Semitism and Islamophobia-New enemies, Old Patterns. *Race and Class*, 52(1), 77-84.
- Stevenson, A. (2010). *Oxford dictionary of English*. Oxford: Oxford University Press.
- Stokke, K., Vakulchuk, R. & Øverlan I. (2018). *Myanmar: A political economy analysis*. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs.
- The Runnymede Trust (1997). Islamophobia: A challenge for us all. Retrieved from <https://www.runnymedetrust.org/companies/17/74/Islamophobia-A-Challenge-for-Us-All.html>
- Ünay, S. (2013). *Kalkınmacı modernlik: Küresel ekonomi politik ve Türkiye*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Vergara, F. (2014). *Liberalizmin felsefi temelleri: Liberalizm ve etik*. (B. Arıbaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Watt W. M. (2013). *İslam'ın Ortaçağ Avrupası üzerindeki etkisi (1909-2006)*. (Ü. H. Yolsal, Çev.). İstanbul: BilgeSu Yayıncılık.

İLETİŞİM ve DİPLOMASİ
Communication and Diplomacy

